

26. Дроздов В. Учреждение Черниговского... – С. 587.
27. Устав Черниговского епархиального древлехранилища. – Чернигов, 1907. – 12 с.
28. Перекрестов Р. Об участии жителей посада Клинцы Суражского уезда в XIV археологическом съезде 1908 года // Скарбниця української культури. – 2008. – Вип. 2. – С. 131 – 135.
29. Церковно-археологическая комиссия при Черниговском епархиальном древлехранении // Черниговские епархиальные известия. – 1908. – № 7. – Часть оф. – С. 238.
30. Дроздов В. Учреждение Черниговского... – С. 588 – 589.
31. Там само. – С. 591.
32. Див.: Известия Археологического съезда в городе Чернигове. – М., 1908. – С. 21–22.
33. Див.: Каталог выставки XIV Археологического съезда в Чернигове. – Чернигов, 1908. – 268 с.

Литвин К.А. Постать єпископа Антонія (Соколова) та розбудова Чернігівського єпархіального давньосховища (1880–1910-ті роки)

Автор висвітлює життєвий шлях єпископа Чернігівського і Ніжинського Антонія (Соколова), аналізує дії владики направлені на збереження церковної старовини, оцінює його внесок у заснування Чернігівського єпархіального давньосховища.

Ключові слова: єпископ Антоній (Соколов), Чернігівська єпархія, Чернігівське єпархіальне давньосховище, церковні старожитності.

Литвин Е.В. Личность Преосвященнейшего епископа Антония (Соколова) и организация Черниговского епархиального древлехранилища (1880–1910-е гг.)

Автор освещает жизненный путь епископа Черниговского и Нежинского Антония (Соколова), анализирует действия владики по сохранению церковных древностей, оценивает его вклад в организацию Черниговского епархиального древлехранилища.

Ключевые слова: епископ Антоний (Соколов), Черниговская епархия, Черниговское епархиальное древлехранилище, церковные древности.

Lytvyn K.V. The figure of Most Reverend Bishop Antony (Sokolov) and reorganization of Chernihiv Old Eparchial Repository (1880-1910s)

The author reveals biography of Chernihiv and Nishyn Bishop Anthony (Sokolov), analyses his activity in church antiquity preservation and evaluates his contribution into foundation of Chernihiv Old Eparchial Repository.

Key words: bishop Antony (Sokolov), Chernihiv eparchy, Chernihiv Old Eparchial Repository, church antiquities.

[надійшло до редакції: 06.04.2011 р.]

УДК 94(477)“1904/1943”Абрамович П.

Катерина МАЦЕЛЮХ
(Житомир)

Освітньо-культурна діяльність П.Н. Абрамовича (1904–1943)

Перша половина ХХ ст. – це історичний період насичений найбільш глобальними світовими та регіональними трансформаціями в політиці, економіці й культурному житті. Людям цієї епохи довелося пережити дві світові війни, зміну політичних режимів і переслідування, проте їм вдавалося працювати і творити в такі складні роки. Серед них Петро

Никандрович Абрамович – визначний краєзнавець, бібліограф, філолог і педагог Волині й України загалом, який стояв у витоків створення вищої школи на Житомирщині та продовжив викладацьку працю у вищих навчальних закладах Чернігівщини та Сумщини.

Діяльність П. Абрамовича не висвітлена у працях радянського періоду, а молода вітчизняна історіографія ще не почала ґрунтовно досліджувати дану проблематику, хоча перші кроки на цьому шляху зроблені. Серед інших варто відзначити роботи таких дослідників, як М.Ю. Костриця, який згадує Петра Никандровича як дослідника історії рідного краю та члена Товариства дослідників Волині [1], І.І. Ярмошик, що описує історіографічні особливості його наукової діяльності [2], С.М. Міщук аналізує діяльність науковця зі збереження та наукового дослідження рукописів і стародруків [3], Л.Г. Гарбузова зосередила увагу на внеску Петра Никандровича у вивчення народної культури Волині [4], а також дослідження О.М. Швидак, А.В. Шевчук, С.М. Міщук, що торкаються історії створення Житомирського державного університету ім. Івана Франка і ролі П.Н. Абрамовича у цьому процесі [5].

Метою даного дослідження є аналіз викладацької й освітньо-культурної роботи П. Абрамовича в Україні у 1910–1940-х роках.

Після завершення навчання на словесному відділі Петербурзької духовної академії П. Абрамович у 1904 р. вирішує розпочати педагогічну діяльність учителем російської мови [6]. Майбутній краєзнавець був направлений на Поділля, оскільки вчительський персонал церковнопарафіяльних шкіл цього регіону не мав відповідного рівня професійної підготовки і Міністерство народної освіти вирішило посилити педагогічний склад за рахунок випускників духовних академії [7]. П. Абрамович викладав світський предмет – російську мову, яка була обов’язковою для вивчення в усіх навчальних закладах Російської імперії, в Тиврівській духовній школі, заснованій у 1893 р. для дітей православного духовенства [8]. Майбутній краєзнавець пропрацював тут близько двох років, а вже влітку 1906 р. перевівся на викладацьку роботу до Волинської духовної семінарії, що знаходилася в Житомирі, помінявшись посадами з українським літературознавцем, істориком, бібліографом, книгознавцем і співробітником “Киевской старины” та “Волынских епархиальных ведомостей” Ю.І. Тиховським [9].

Волинська духовна семінарія, що була переведена з Кременця до губернського центру, в перспективі за планами імперської влади повинна була стати фундаментом для русифікації церкви й усього Волинського краю. Незважаючи на це, в духовному навчальному закладі панували національно-українські погляди як серед учнів, так і серед викладачів [10]. Не виключенням був і П. Абрамович, який на той час займав посаду викладача словесності й свої національні переконання вмів приховувати, зважаючи на реакційну політику уряду. На відміну від викладачів, студенти більш активно намагалися захищати свої національні права, створивши не без покровительства викладачів товариство під назвою “Волынский союз учащихся”, що діяло протягом 1907–1910 роках. Одним із керівників цього товариства свого часу був молодший брат П. Абрамовича – Никанор [11]. Про підтримку викладачами Товариства свідчить, зокрема, склад бібліотеки семінарії, проаналізований у звіті за ревізією Волинської духовної семінарії від 1908 р. Член учбового комітету критикує укомплектованість бібліотеки національною літературою, рекомендованою викладачами. Серед таких ревізор зазначає твори М. Грушевського “История украинской Руси”, Лесі Українки “Досвітні вогні” й інші [12].

У педагогічній діяльності П. Абрамович характеризувався як “обещающий молодой преподаватель, живой, с свободной речью, преподает очень удовлетворительно” [13]. Через деякий час П. Абрамовича, зважаючи на його педагогічні вміння, запрошують на викладацьку роботу до приватної жіночої гімназії Н.В. Овсянникової та до приватної жіночої гімназії Н.В. Прокламович [14].

Упродовж 1907–1917 років П. Абрамович працює під керівництвом Н.В. Овсянникової в педагогічному колективі разом із О.А. Фотинським – відомим волинським істориком і краєзнавцем, М.П. Кудрицьким - українським метеорологом, одним із організаторів метеорологічної мережі на території України [15]. Проте педагогічна діяльність лишалася профільною. В гімназії П. Абрамович викладав російську мову та теорію словесності й мав лише 4 години на тиждень [16]. Основним місцем роботи протягом близько 10 років залишалася Волинська духовна семінарія. П. Абрамович дуже відповідально ставився до викладання, доброзичливо відносився до учнів і студентів, за що користувався авторитетом серед них [17].

За сумісництвом у різний час П. Абрамович викладав у Житомирській землемірній школі, Волинському жіночому училищі духовного відомства та жіночій гімназії св. Анастасії. Проте з 1915 р. він переходить на адміністративну роботу [18], не полишаючи педагогічну лише у Волинській духовній семінарії аж до її закриття в 1919 р. [19].

У 1918 р. П. Абрамовичу доручають організувати відділ позашкільної освіти та дошкільного виховання при Волинському губернському земстві [20]. З падінням царизму новий уряд розгорнув широку діяльність щодо створення державної системи дошкільного виховання через відділи освіти при губернських земствах. Діяльність цих відділів була спрямована на пропаганду дошкільного виховання, підготовку дошкільних працівників організацій дитячих установ, якими слід було охопити всіх дітей до 8 років і на виконання плану “організації справи дошкільного виховання” [21]. Після ліквідації земства П. Абрамович продовжує роботу в губернському відділі народної освіти в якості завідувача бібліотечної секції [22]. Потрапивши в коло нової інтелігенції Волині, осередком якої були освітні установи та громадські організації Житомира, П. Абрамович почав активно долучатися до освітнього, культурного, а з часом і наукового життя краю.

У ході поживлення суспільно-культурного життя в період національної революції 1917–1921 років починають відновлюватися національно-освітні товариства “Просвіти”. Членами волинської “Просвіти” стали Є. Ненадкевич (голова), Н. Абрамович (секретар), М. Хомичевський, П. Абрамович, С. Підгірський, В. Кравченко й інші [23]. Протягом свого існування в 1917–1921 роках дана громадська організація зосередила свою діяльність на розвитку культури й освіти українського народу [24]. “Просвітою” засновувалися курси грамотності українською мовою й мовами національних меншин, хати-читальні, бібліотеки [25]. П. Абрамовичу як досвідченому педагогу та організатору було доручено представництво Товариства на зібраннях Шкільної ради при Волинській земській управі [26]. У процесі керівництва відділом позашкільної освіти та дошкільного виховання П. Абрамович тісно співпрацював із “Просвітою”, обмінюючись літературою та спеціальними брошурами з метою проведення лекцій для населення міста [27], входив до складу лекційної секції (1917 р.), очолював бібліотечну секцію (1920 р.) [28], був запрошений до комісії з редагування російсько-українського словника, що готувала “Просвіта” [29].

“Просвіта” разом із Товариством дослідників Волині та Педагогічним товариством за дорученням Волинського губернського земства брали активну участь у підготовці й відкритті першого на Волині вищого навчального закладу – Волинського народного університету. Ядро університету склали члени Товариства дослідників Волині, серед яких були П. Абрамович, В. Вікторовський, С. Гамченко, В. Кравченко, М. Кудрицький, О. Фотинський та інші [30]. П. Абрамович був секретарем Правління Волинського Товариства Народного Університету, яке проводило організацію навчального закладу до обрання Академічної Ради – тобто до вересня 1917 р. [31]. Університет офіційно було відкрито 17 вересня 1917 р. у складі історико-філософського, соціально-юридичного, медичного, фізико-математичного факультетів. Утримувався університет за кошти губернського земства, міської управи та добровільних пожертв. Але з початком воєнних дій навесні 1918 р. університет припинив своє існування [32].

Щоправда, інтелігенція Волині не покинула ідеї створення вищої школи на Волині, та й шкільний підвідділ губернського відділу освіти розумів гостру необхідність у висококваліфікованих спеціалістах, переважно педагогічного профілю. Збільшення кількості середніх навчальних закладів, здебільшого шкіл, у Волинському регіоні, викликало гостру потребу в педагогічних кадрах.

10 липня 1919 р. П. Абрамович був обраний відділом освіти уповноваженим з відкриття педагогічного інституту [33]. П. Абрамович відразу ж розпочав роботу з організації Педагогічної ради майбутнього навчального закладу таким чином, аби її склад відповідав не тільки педагогічним, але й політичним вимогам часу, і не викликав протидії ні з боку радянської влади, ні з боку Директорії УНР. До складу Педагогічної ради увійшли: Є. Ненадкевич (викладач російської мови), О. Фотинський (історії), М. Яневич (педагогіки), П. Касяненко та М. Михалевич (математики), П. Постоев (географії), М. Кудрицький (природознавства), М. Гайдай (співів), Є. Бражніков (методики мови та російської літератури), П. Жуковський (історії, представник польської меншини) [34]. Проте у складні роки громадянської війни цікавість до культурно-освітнього життя падає, зміна політичної влади в регіоні призводить до невизначеності у статусі та підпорядкуванні інституту.

Не отримавши жодних розпоряджень від влади, 26 вересня 1919 р. відбувається засідання Педагогічної ради Житомирського педагогічного інституту, на якому було прийнято рішення: “Не ожидаая формального распоряжения центральной власти об открытии в Житомире Учительского Института, ассигновать на его содержание необходимых кредитов, считать Институт открытым и в ближайшее время перейти к чтению в нем лекций” [35].

Офіційне відкриття Волинського педагогічного інституту відбулося 16 жовтня 1919 р., основою якого стала викладацька база Волинського народного університету та Першої чоловічої гімназії [36]. За рішенням губернського відділу народної освіти існуючі дворічні курси для підготовки вчителів вищих початкових училищ з 15 жовтня 1919 р. були ліквідовані, а слухачі автоматично переведені на навчання до інституту. [37]. Очолила інститут тимчасова Педагогічна рада під керівництвом П. Абрамовича. 14 серпня 1920 р. було затверджено розроблений Педагогічною радою під його керівництвом тимчасовий “Устав Института Народного Образования в г. Житомире”, за яким інститут поділявся на 3 відділи: словесно-історичний, фізико-математичний та природничо-історичний [38].

Довгоочікуваний вищий навчальний заклад Волині було створено у вигляді педагогічного інституту, який готував фахівців для навчальних закладів Волинської губернії.

П. Абрамович викладав теорію словесності, українську мову та літературу на першому та другому курсах різних відділів інституту, навчальні програми яких збереглися у фондах Державного архіву Житомирської області [39]. Маючи занадто велике навантаження (на тиждень близько 36 годин – найбільше серед усіх викладачів інституту) П. Абрамович вирішує залишити посаду голови Ради Інституту в грудні 1920 р. На його місце було призначено тимчасово виконувати обов'язки голови М. Михалевича – викладача історії соціалізму [40].

З 1921 р. П. Абрамович зосередився на викладацькій і бібліографічній діяльності на посаді завідуючого кабінетом книгозбірні та бібліотеки Житомирського інституту народної освіти [41]. За навчальним планом на 1926–1927 навчальний рік П. Абрамович викладав мовознавство: на I курсі – українську мову, практичний курс; на II курсі – історію всесвітнього письменства; на III курсі – загальне мовознавство й українську мову. Під час викладання використовував найсучаснішу літературу, яка лишається актуальною й на сьогодні. Зокрема праці П. Горецького та І. Шаля “Українська мова. Практично-теоретичний курс” (1926, 8 видань), О. Курила “Уваги до сучасної української літературної мови” (1923, останнє видання 2008 р.), П. Когана “Очерки по истории западноевропейской литературы” (т.1–3, 1903–1910), О. Шахматова й А. Кримського “Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI–XVIII вв.” (1922) тощо [42]. Викладацька діяльність в інституті народної освіти протягом довгих років лишалася основною для П. Абрамовича,

20-ті роки ХХ ст. дали українській інтелігенції надію на отримання національно-культурної автономії, яку вони асоціювали з політикою українізації. Національна політика влади спричинила хвилю культурного відродження в Україні [43], учасником якої був і П. Абрамович. В автобіографії він писав, що почав викладати українською мовою, відразу як це стало можливим. Одним із пріоритетних завдань українізації радянська влада визначила українізацію державного апарату, державних установ, державних торгівельно-промислових закладів і громадських організацій. Для забезпечення цієї мети було створено спеціальні комісії у справах українізації, які контролювали стан запровадження української мови. На Житомирщині це була Волинська окружна комісія у справі українізації. Для вивчення української мови у місті були створені спеціальні курси, що діяли при великих, переважно освітніх, організаціях. Викладачами на цих курсах були відомі філологи й педагоги П. Абрамович, М. Кудрицький, В. Вікторовський, М. Бернатович й інші [44].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років курс українізації почав згортатися. Значна частина української інтелігенції була звинувачена у націоналізмі, владою був створений перспективний план знищення небажаних елементів. Так, в “Інформації окружкому КП(б)У в ЦК КП(б)У” за лютий-травень 1930 р. містився список антирадянського елементу у Волинській окрузі (вчителі, лікарі, агрономи, землеміри тощо). В документі перераховані прізвища 109 представників інтелігенції та досьє на кожного з них. До цього списку потрапив і П. Абрамович [45]. Він був звинувачений як “При Петлюрі організатор і керівник учительського інституту, – організатор “Прогрес” на Волині. Підтримував автокефальну церкву, в 1924 році був заарештований у

справі Орлика, але був виправданий, підтримує письмовий зв'язок з Академією наук та із закордоном – Польщею та Німеччиною. Абрамович налаштований антирадянськи, був пов'язаний з учасниками СВУ – Чеховським, Хомичевським” [46].

Рятуючись від переслідувань, П. Абрамович виїздить у 1930 р. до м. Суми, де розпочинає викладацьку діяльність у Сумському інституті соціального виховання [47]. До 1930 р. в цьому місті не існувало вищого навчального закладу з підготовки педагогічних кадрів – цю функцію виконував педагогічний технікум. 17 квітня 1929 р. Президія Сумського окружного виконкому, виходячи з потреб краю, ухвалила рішення порушити перед урядом республіки питання про реорганізацію Сумського педагогічного технікуму в інститут народної освіти. Колегія народного комісаріату освіти УРСР ухвалила на початок 1930–1931 навчального року здійснити таку реорганізацію, але в інститут соціального виховання [48].

В інституті П. Абрамович викладав українську мову, й за короткий період завоював авторитет серед викладачів; невдовзі зайняв посаду завідуючого кафедри мовознавства. У процесі викладацької діяльності волинський краєзнавець не приховував національних переконань, під час лекцій розкривав особливість і неповторність української мови, літератури та історії. Це стало причиною переслідувань з боку адміністрації навчального закладу і радянської влади [49].

Починаючи з кінця 1932 р. в Сумському інституті соціального виховання починаються кадрові чистки. Найбільш фахово-обдаровані й досвідчені викладачі – представники “старої генерації” – були звинувачені в “некомпетентності”, низькій якості викладання, “нерозробленості навчальних планів з методологічного боку” й зазнали гонінь. Одними з перших жертв репресивної політики стали викладачі дисциплін гуманітарного циклу: П. Абрамович, в.о. професора Ю. Самброс, доцент К. Вишневська, Н. Онацький, яких було звільнено. Це викликало невдоволення студентів мовно-літературного факультету. Студенти Т. Іванченко та М.А. Берестюк у 1933 р. були виключені з інституту “за спробу організувати студентів на опір заходам дирекції у справі вилучення з інституту ворожої націоналістичної лектури” [50].

П. Абрамовичу знову доводиться переїздити – з 1933 до 1935 р. він проживав у Лубнах. У 1935 р. він разом із сім'єю переїздить до Ніжина, де був зарахований до складу кафедри української мови та літератури місцевого педагогічного інституту. Ймовірно за все, П. Абрамович вирішує змінити місце проживання за порадою свого товариша – Є. Ненадкевича, який з кінця 1920-х років працював у Ніжині (зокрема тут він написав працю “Про “Москалеву криницю” Шевченка”). У Ніжинському педагогічному інституті П. Абрамович відразу знайшов однодумців: М. Загрецького (директор інституту), М. Повода (декан факультету української мови та літератури, згодом, після II Світової війни – директор інституту), М. Сайка (викладача української літератури) й інших. Однак і в Ніжині розпочалася репресивна кампанія проти інтелігенції. В 1936 р. працівники Ніжинського райвідділу НКВС сфабрикували справу проти директора навчального закладу М. Загрецького. Разом із керівником були звинувачені викладачі різних структурних одиниць інституту, особливо постраждала кафедра української мови та літератури, звинувачена в пропаганді націоналізму [51]. Ще до арешту М. Загрецького, “національно-ненадійні” елементи було звільнено з інституту. До їх числа потрапив і П. Абрамович – його було звільнено 17 вересня 1937 р. [52].

П. Абрамовичу довелося повертатися до Сум. Протягом 1937–1941 років місце роботи П. Абрамовича невідоме. Існує лише згадка про викладання ним у Сумському педагогічному інституті історії української мови на заочному відділенні в 1941 р. [53] З жовтня 1941 р. до січня 1942 р. він за рекомендацією Є. Попова працював викладачем української мови та літератури в Сумській чоловічій гімназії. Проте невдовзі частина викладачів гімназії, в т.ч. й П. Абрамович, були відсторонені від викладання. Це було пов'язано з підозрою у причетності викладачів до діяльності Організації Українських Націоналістів. Потім за німецької окупації П. Абрамович працював при бібліотеці міської ради, згодом – уже в квітні 1943 р. – був арештований органами НКВС, звинувачений у зраді й засуджений у віці 65 років до 15 років каторжних робіт. Реабілітований посмертно [54].

П. Абрамович присвятив усе своє життя освітній діяльності. В процесі викладацької роботи вчений застосовував комплексний підхід у викладанні дисциплін, звертав увагу на вивчення української мови та літератури через призму історичних подій, показував їх неповторність і самотність. Невід'ємною частиною професійної діяльності П. Абрамовича була освітньо-культурна робота, пов'язана з питаннями організації дошкільної освіти на Волині, Житомирського педагогічного інституту, навчального процесу на кафедрі мовознавства Сумського та Ніжинського педагогічних інститутів. Діяльність П. Абрамовича як викладача середніх і вищих навчальних закладів України була спрямована на задоволення головної потреби України у творчому розвитку національної культури та вихованні національно-свідомої молоді. Дослідження освітньо-культурної діяльності П. Абрамовича відкривало широке коло нез'ясованих на сьогодні питань, що стануть основою для подальшого наукового пошуку.

Джерела та література

1. *Костриця М.Ю.* Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М.Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – 360 с. ; іл.
2. *Ярмошик І.І.* Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX – XX століть : Монографія / І.І. Ярмошик. – Житомир : Вид-во “Волинь”, ПП “Рута”, 2006. – 216 с.
3. *Міщук С.М.* Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.) / С.М. Міщук ; Відп. ред. Л.А. Дубровіна. – К., 2009. – 380 с. ; іл.
4. *Гарбузова Л.Г.* Петро Никандрович Абрамович – дослідник народної культури краю, історіограф міста Житомира / Л.Г. Гарбузова // Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє : Наук. зб. / За заг. ред. П.Ю. Саух, О.М. Швидак, І.І. Ярмошик [та ін.]. – Т.1. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 218–224.
5. *Швидак О., Шевчук А., Міщук Г.* Житомирський державний університет Івана Франка: перші сторінки історія (1919–1922) / О. Швидак, А. Шевчук, Г. Міщук // Волинські історичні записки : Зб. наук. пр. – Житомир : Полісся, 2009. – Т.2. – С. 213–216.
6. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. Р-31, оп. 1, спр. 13, арк. 80–81.
7. Освітній та культурний розвиток на Поділлі в другій половині XIX – початку XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11215.html>. – Заголовок з екрану.
8. *Коваль В.В.* Учителство початкових шкіл Поділля: підготовка, освітній рівень, соціально-економічне становище, професійна і політична діяльність (1900–1914 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Onkr/2009_13/13.12_Koval.htm. – Заголовок з екрану.
9. *Манько М.* Ювеналій Тиховський – дослідник волинської книги / М. Манько // Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування : Наук. зб. – Острог, 2005. – Вип. 1. – С. 68–71.
10. *Лаврівський Б.* Житомир перед першою світовою війною / Б. Лаврівський // Волинь. – 1951. – Ч. 1. – С. 6–8.
11. Митрополит Никанор // Літопис Волині. – 1971–1972. – Ч. 10–11. – С. 13–18.
12. ДАЖО, ф.147, оп. 1, спр. 373, арк. 7.

13. Там само, арк. 3 зв.
14. Памятная книга Волынской губернии на 1909 г. / сост. под ред. И.И. Леонтьева – Житомир : Волынская губернская типография, 1908 г. – С. 44; Памятная книга Волынской губернии на 1917 г. / сост. под ред. Е.Д. Гринева – Житомир : Волынская губернская типография, 1916 г. – С. 261, 271.
15. ДАЖО, ф. 256, оп. 1, спр. 143, арк. 41.
16. Там само, арк. 23.
17. Там само, ф. 3409, оп. 1, спр. 4, арк. 156 зв.
18. Там само, ф. Р-31, оп.1, спр.13, арк. 80-81.
19. Житомирський період 1902–1918 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vpba.org/istorija/12-zhitomirskij-period-1902-1918-pp.html>. – Заголовок з екрану.
20. ДАЖО, ф. Р-31, оп.1, спр.13, арк. 80–81.
21. *Пісоцька Л.С.* Историчний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кн. XIX – поч. XX ст.) / Л.С. Пісоцька // Дошкільна освіта. – 2004. – № 3 (5). – С. 1–4.
22. ДАЖО, ф. Р-31, оп. 1, спр. 13, арк. 80–81.
23. *Костриця М.Ю.* Вказана праця. – С. 105.
24. ДАЖО, ф. 560, оп.1, спр. 9, арк. 12.
25. *Сладковська Т.А.* Культурно-освітня діяльність “Просвіти” Волині (1906–1921 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. – Історія України / Т.А. Сладковська. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 10.
26. ДАЖО, ф. 560, оп.2, спр. 11, арк. 1.
27. Там само, оп. 1, спр. 18, арк. 24.
28. Там само, спр. 20, арк. 18 зв.
29. Там само, оп. 2, спр. 3, арк. 25 зв.
30. *Костриця М.Ю.* Вказана праця. – С.106.
31. ДАЖО, ф. 560, оп. 2, спр. 11, арк. 6.
32. *Мищук С., Рибачок О.* Історія Волинського народного університету в Житомирі на сторінках часопису “Волыньские народные известия” (1917–1918) / С. Міщук, О. Рибачок // Волинські історичні записки : Зб. наук. пр. – Житомир : Полісся, 2011. – Т. 7. – С. 84–92.
33. ДАЖО, ф. Р-98, оп. 1, спр. 4, арк. 7–43.
34. *Абрамович П.* До історії заснування Волинського інститут Народної Освіти в Житомирі / Петро Абрамович // Записки Волинського інституту народної освіти (далі – ЗВІНО). – 1925. – 8 березня. – С. 4–16.
35. ДАЖО, ф. Р-98, оп. 1, спр. 4, арк. 95.
36. Там само, арк. 7–43.
37. Там само, арк. 20–43.
38. *Абрамович П.* Вказана праця. – С. 4–16.
39. ДАЖО, ф. Р-98, оп. 1, спр. 2, арк. 35–37.
40. Там само, спр. 5, арк. 38.
41. Там само, арк. 74–75.
42. Матеріали до учбового плану Волинського Інституту Народної Освіти на 1926/27 рік // ЗВІНО. – 1927. – Кн. 2. – С. 149–156.
43. *Mase J.E.* Communism and the dilemmas of national liberation / National Communism in Soviet Ukraine 1918–1933 / James E. Mase. – Cambridge : Harvard University Press, 1973. – P. 81.
44. *Костриця М.Ю., Кондратюк Р.Ю., Мокрицький Г.П., Глабчук С.А.* Волинська окружна комісія в справі українізації / М.Ю. Костриця, Р.Ю. Кондратюк, Г.П. Мокрицький, С.А. Глабчук // Житомирський вісник. – 1991. – 17 травня. – С. 5.
45. *Шевчук Ю.* Технологія здійснення репресій проти інтелігенції Житомирщини в 30-х рр. XX ст. / Ю. Шевчук // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : Зб. ст. / НАН України, Інститут історії України. – Вип. 36. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – С. 213–238.
46. ДАЖО, ф. П-85, оп.1, спр. 695, арк. 27.
47. Державний архів Служби безпеки України в Сумській області (ДА СБУ СО), ф. П-13448, спр.1971, арк. 13 зв.
48. Становлення Сумського державного педагогічного інституту в довоєнний період [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sspu.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&

id=157%3A2011-01-13-09-54-21&catid=45&Itemid=12. – Заголовок з екрану.

49. ДА СБУ СО, ф. П-13448, спр.1971, арк. 48.
50. Становлення Сумського державного педагогічного інституту...
51. *Самойленко О.Г.* “Участь” науково-педагогічної інтелігенції в “Українській військово-націоналістичній організації” у другій половині 30-х років ХХ ст. / О.Г. Самійленко // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. – Вип. 5. Серія : історія. – Одеса : Астропринт, 2005. – С. 241–251.
52. ДА СБУ СО, ф. П-13448, спр. 1971, арк. 71.
53. ДАЖО, ф. 3409, оп. 1, спр. 4, арк. 204 зв.
54. ДА СБУ СО, ф. П-13448, спр.1971, арк. 17–78.

Мацелюх К.С. Освітньо-культурна діяльність П.Н. Абрамовича (1904–1943)

В статті розглядається викладацька та освітньо-культурна робота П. Абрамовича у середніх та вищих навчальних закладах України в період 10–40-х років ХХ ст.

Ключові слова: П. Абрамович, освітньо-культурна діяльність, навчальні заклади України.

Мацелюх К.С. Образовательно-культурная деятельность П.Н. Абрамовича (1904–1944)

В статье рассматривается преподавательская и образовательно-культурная работа П. Абрамовича в средних и высших учебных заведениях Украины в период 10-40-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: П. Абрамович, образовательно-культурная деятельность, учебные заведения Украины.

Mathelych K.S. Educationally-cultural activity of P.N. Abramovich (1904–1944)

The article discusses pedagogical and educationally-cultural work of P. Abramovich in middle and higher educational establishments of Ukraine in the period of 10-40th XX of century.

Key words: P. Abramovich, educationally-cultural activity, educational establishments of Ukraine.

[надійшло до редакції: 25.09.2012 р.]

УДК 72 (477):94(477)

Людмила ПАШУН
(Київ)
Володимир КОНСТАНТИНОВ
(Київ)

Внесок Ю.С. Асєєва у вивчення пам’яток Київської Русі Північно-Дніпровського Лівобережжя

Асєєв Юрій Сергійович (1917–2005) – історик архітектури, мистецтвознавець, пам’яткоохоронець, киевознавець; Заслужений архітектор України (1991), доктор архітектури (1981), професор (1974), почесний член Української Академії архітектури (1992), лауреат Державної премії науки і техніки України (1971), відзначений урядовими нагородами [1].

Коротко про становлення Юрія Сергійовича як фахівця й ученого. Десь на початку 1930-х років він познайомився й “увійшов у зону тяжіння” Іполита Владиславовича Моргилевського – ентузіаста історико-архітектурної справи, неординарної особистості, директора музею, який мав матеріали від доби Трипільської культури до сучасності. Іполита Владиславовича вразила всебічна обізнаність юнака (на той час йому було